

<https://doi.org/10.31516/2410-5325.093.06>
УДК 316.6:316.42:316.77(045)

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ СОЦІУМУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МЕНТОРСТВА МОРАЛЬНИХ АВТОРИТЕТІВ

Г. В. Аfenченко

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
hennadii_afenchenko@xdak.ukr.education

Н. В. Шумлянська

Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна
natashum51@gmail.com

H. Afenchenko

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7248-2315>

N. Shumlianska

O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Kharkiv,
Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2771-3994>

**Г. В. Аfenченко, Н. В. Шумлянська. Резильєн-
тність соціуму через призму менторства моральних
авторитетів**

У статті досліджуються механізми формування соціальної резильєнтності в умовах прискорення змін та катастрофічних подій. Проводиться аналіз того, як масова комунікація впливає на суспільну свідомість і процес подолання, відновлення й збереження стійкості. Розроблено класифікацію реакцій індивідів на травмуючу інформацію. Виокремлено два типи реакції: пасивна позиція «пересічного громадянина», котрий прагне збереження звичного укладу, і проактивна позиція «лідера дії», орієнтованого на пошук інноваційних шляхів адаптації. Особлива увага приділяється ролі менторства моральних авторитетів у суспільстві. Обґрунтовано те, що саме їхня комунікація є ключовим фактором відновлення соціальної цілісності, яка забезпечує суспільству нові «вузла кристалізації». Наголошується: колективна резильєнтність формується в результаті визнання травми, відновлення довіри та масштабування позитивних соціальних практик.

Ключові слова: соціальна резильєнтність, катастрофічна подія, масова комунікація, інформація про подію, моральний авторитет, менторство.

**H. Afenchenko, N. Shumlianska. Social resilience
through the prism of mentoring of moral authorities**

The relevance of the article. Identifying the “crystallization node” of a community — understanding what unites people, shapes collective behavior, and ensures the stability of social structures — becomes of paramount importance when it comes to overcoming the fragility of modern social systems in the face of accelerating change. Identifying the mechanism by which resilience arises and seeking tools and methods that will provide stability to social communities will form the theoretical and methodological foundations of the management of socio-cultural activity.

The purpose of the article is to characterize an individual’s reaction to mass media reports of catastrophic events at the initial stage of the emergence of social resilience.

The methodology. The study is based on an interdisciplinary approach combining methods from psychology, sociology and cultural studies. The methodological foundation is provided by R. Merton’s concept of social structure and anomie for the typology of an individual’s reactions to catastrophic mass media reports. A comparative review and synthesis of the results of contemporary theoretical and empirical research on the role of mentoring in social adaptation processes has been conducted.

Conclusions.

The concept of social resilience has been employed as the system’s capacity to absorb change, recover and maintain unity following upheavals.

A typology of individual reactions to traumatic information has been developed: the “Ordinary Citizen” group (focused on preserving the old worldview and psychological defense) and the “Action Leader” group (focused on innovation and environmental change) have been identified.

The role of moral authorities as mentors is noted; through mass communication, they convey “meaningful anchors”, shape new public narratives and contribute to the restoration of trust in society.

The scientific novelty. The scientific novelty lies in transferring the analysis of catastrophic situations from the purely material plane to the information space. For the first time, a typology of individual reactions to traumatic information has been developed and proposed. Within the context of resilience theory, the figure of the mentor (moral authority) is introduced as a key agent ensuring the mass-scale nature of overcoming anomie.

The practical significance. The research findings can be used for: (a) developing effective communication campaigns during crises, based on engaging individuals

with a high level of trust to restore social organization; (b) developing tools and methods for managing socio-cultural activities aimed at enhancing community resilience.

Keywords: *social resilience, catastrophic event, mass communication, information about the event, moral authority, mentoring.*

Актуальність теми дослідження. Під час різкої та швидкої зміни умов життя відбувається не лише дезорієнтація особистості на рівні індивідуальної поведінки, а й порушуються структури і правила соціальної організації, внаслідок чого взаємодія стає ускладненою або зовсім неможливою. Обмеження соціальних зв'язків призводить до розпаду родинних, професійних, місцевих та інших спільнот і вкрай негативно відбивається на суспільстві. Воно стає вразливим до зовнішніх впливів, а застарілі внутрішні проблеми знову стають актуальними. Наслідком є падіння якості життя, продуктивності праці, порушення механізмів адаптації суспільства та втрата перспектив його розвитку. Відбудова мережі соціальних зв'язків стає умовою збереження суспільства, подолання перешкод на шляху розвитку. Інформацію про катастрофічні події і зміну середовища суспільство отримує, в основному, через засоби масової комунікації. Її швидке поширення впливає як на індивідуальне розуміння, так і на громадську свідомість. Усвідомлення рішення суспільних проблем і відновлення колективної згуртованості також відбувається в результаті масового інформування від джерел з високим рівнем довіри. Взаємозв'язок між активністю визнаних у суспільстві моральних авторитетів і ефективною реакцією громадськості буде ключом до розуміння резильєнтності соціуму.

Постановка проблеми. Події, які не є зрозумілими людині, руйнують її світогляд, завдають культурної травми (Sztompka, 2000). Це події, які: (а) стосуються людини безпосередньо; (б) новини про події, що трапились з іншими людьми. ЗМІ розповідають про події: формують сприйняття здебільшого невідомого нам навколишнього світу. Інформація може розглядатися людиною як негативна, травмуюча.

Під сумнів ставиться не лише власне уявлення про правила функціонування окремих об'єктів,

а й про порядок у суспільстві. Подібні погляди набувають масовості. Немає уявлення про єдність — немає організованої колективної дії. Коли зникають соціальні інститути, з'являється аномія в суспільстві.

Подальша реакція людей на події та новини про них не однакова. Різноманіття реакцій у популяції є джерелом соціального капіталу й каталізатором процесів. Тобто не злomu, а адаптації структури суспільства до нових вимог і умов існування. Суспільство набуває резильєнтності та відтворюється.

Уявлення про механізм здобуття соціального капіталу надає розуміння технологій, накопичення властивості резильєнтності. Вивчення теми відбувається на перетині галузей наукових знань психології, соціології та культурології. У період кризи суспільство виживає за допомогою не лише ресурсів, а й «смислових опор», які транслюють лідери думок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Масштабне дослідження психологічного стану українців під час воєнних дій проводиться багатьма дослідниками. Одне з них здійснюється командою О. Луцка «Поширеність стресу, тривоги та симптомів посттравматичного стресового розладу серед українців після першого року російського вторгнення» (Lushchak et al., 2024). У дослідженні, яке зараз ще триває, опитано 3173 дорослих респондентів, розділених на три групи: особи, що не змінювали місце проживання (NDP — 61,6%), внутрішньопереміщені особи (IDP — 15,9%) та біженці за кордоном (22,5%).

Зафіксовано катастрофічно високий рівень психологічних проблем. 93% опитаних зіткнулися принаймні з одним із порушень (стресом, тривогою або ПТСР) на помірному або важкому рівні. Виявлено важливу неочікувану закономірність: за всіма параметрами саме біженці виявилися найбільш вразливими з усіх категорій.

Наприклад, помірна або важка тривога виявлена в 44,6% осіб, які не змінювали місце проживання, у 49,1% — переміщених всередині країни та в 52% — біженців за кордоном.

Автори у висновку роблять припущення, що примусове переміщення та адаптація до нового культурного середовища стають сильними

додатковими стресорами, які посилюють травму, спричинену війною.

Резильєнтність соціуму розглядається як здатність системи поглинати зміни, відновлюватися і адаптуватися після потрясінь. Дослідники акцентують на властивостях інституційного каркаса суспільства і пропонують стратегії його реорганізації (Лібанова, 2025). Підходи до реформ зосереджені на відношенні до інституцій як «правил гри» (формальних правил та неформальних обмежень) для усіх учасників (с. 221) та забезпеченні їх інклюзивності, де є участь широких верств населення, стимулюють інновації й захищають права власності (с. 231). Джерелами реформування, на думку авторів, стають: а) соціальний капітал — уособлює довіру населення; б) масштабування позитивних практик — «осередків ефективності» з різних сфер і галузей; в) врахування місцевих соціальних норм, цінностей, традицій — культурних особливостей.

Наводячи приклади з історії країн, учені посилаються на активність окремих індивідів, обов'язково згадуючи авторів і керівників, підкреслюючи значення особистостей «архітекторів змін». В умовах катастрофічних подій люди переживають культурну травму, дефіцит сенсів буття та втрачають довіру до соціальних інститутів. Виникає затребуваність у ціннісному лідерстві, де будуть відповідь на потрясіння та ідея, навколо якої відбудеться об'єднання.

Важливо розділяти особистості, навколо котрих відбувається «кристалізація» з середовища хаотичних рухів: функціональні лідери (менеджери змін) та моральні авторитети (ментори). У комунікаційній площині: з однієї сторони — ієрархія повноважень і генерація наказів, з іншої, — трансляція цінностей.

Приклади практик впливу моральних авторитетів простежуються в діяльності В. Гавела та Н. Мандела. У концепції «Життя в правді» В. Гавел (2011) пропонує відмовитися підтверджувати хибні твердження. Ментор стає «голосом совісті» для людей, об'єднавши їх навколо ідеї громадянської гідності, а не просто зміни влади. Н. Мандела (2014) виступив з пропозицією «Ми тепер одна команда», нове суспільство потребує об'єднання різних рас, нової ідентичності. Моральний авторитет закликав до конструювання

нової соціальної реальності в умовах національного примирення.

Розглянемо етапи масової комунікації з подолання культурної травми:

1. Визначення травми та прийняття відповідальності.
2. Діалог з ціннісних орієнтацій, пропаганда нових культурних практик.
3. Культурне відновлення через зміну нормативів, правил, структури взаємної дії.

Так, за П. Штомпки (Sztompka, 2000), культурна травма — це подолання втілення «блокових» цінностей радянського періоду в Польщі переважно через інноваційні стратегії за етапами. Виступи моральних авторитетів формують публічні наративи визнання травми посткомунізму. Відтворення солідарності громадськості для неповторення минулого через їх діалог із суспільством. Відновлення довіри до ринкових відносин, церкви, могутності опори сім'ї йде через поширення інформації про приклади позитивних практик. Результатом є розвиток нового національного культурного комплексу. Його повне формування, за визнанням автора, відбудеться лише через покоління.

Мета статті — охарактеризувати реакцію особи на повідомлення масової комунікації про катастрофічні події на початковому етапі виникнення соціальної резильєнтності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Резильєнтність — це здатність системи не розпадатися в складних умовах, адаптуватися до них і повертатися до вирішення завдань, відновлюватися після потрясінь, зберігати єдність і функціональність. Стосовно суспільства резильєнтність розглядається стосовно як окремих спільнот чи сфер життєдіяльності, так і соціальної системи в цілому.

У науковій літературі та визначенні центру співробітництва ВООЗ з досліджень у галузі епідеміології стихійних лих (CRED) катастрофічна подія розглядається як різновид лиха великого масштабу, яке різко погіршує життя спільнот. Зазвичай здається, що воно перевершує можливості суспільства впоратися з наслідками. Йдеться про природні лиха, техногенні аварії, соціальні та насильницькі події (війни, теракти, масове насильство, складні гуманітарні кризи).

Катастрофічна подія призводить до травмуючого наслідку.

Після того, як подія відбулася, в інформаційному просторі з'являється реакція на неї. Відображення події можливе в різному рівні розуміння її сутності та наслідків: немає розуміння проблеми, є розуміння проблеми, є вирішення проблеми, є автоматична дія (стандартне вирішення). Інформація в повідомленні має різноманіття оцінок: позитивна (схвалення, підкреслюється користь для суспільства), негативна (критика, ставлення під сумнів), збалансована (позитивна і негативна), нейтральна. Отримувач сам сприймає повідомлення, відчуває вплив інформації і формує ставлення до неї.

Отримана інформація сприймається в певних соціальних і культурних межах, як-от наявна соціальна структура та цінності, правила і норми. Якщо соціальні інститути накладають чіткі обмеження на поведінку і мають інерційну стійкість, то цінності і ціннісні орієнтації з самого початку випробуються на стійкість. Дослідження особистих і колективних реакцій на необхідність зміни ціннісних орієнтацій широко представлені в науковій літературі від сприйняття соціальних нововведень до тривалих переживань. Розглянемо реакцію на повідомлення у координатах існуючої соціальної структури та нових ціннісних орієнтирах у продовженні концепції Р. Мертона (Merton, 1938).

У таблиці 1 згруповано два основні типи реакцій особистості на катастрофічну інформацію — пасивна та проактивна. У ній «Пересічний громадянин» прагне до збереження свого внутрішнього світу і розуміє ризики травми, а «Лідер дії» обирає стратегію перетворення зовнішнього середовища і дозволяє собі еволюцію свого світогляду.

Реакції представників цих двох груп відрізняються за характеристиками.

Блок «Пересічний громадянин». Для цієї групи пріоритетом є стара ціннісно-нормативна система (свої звички, мораль, спокій), а потреба в суспільних змінах відходить на другий план. Повідомлення для такої людини має частково або повністю травмуючий характер.

Психологічна домінанта: стійкий осередок збудження, коли людина зосереджується на одній думці чи аспекті новини, ігноруючи реальний запит на зміни свого ставлення.

Міжособистісне спілкування: постійне обговорення новини лише у вузькому колі «своїх» для зняття тривоги або в публічному просторі для привертання уваги. Інші активності при цьому не відбуваються, переживання не перетворюються в дію.

Постійне вивчення ситуації: людина поглинає великі об'єми інформації, щоб відчути контроль за обставинами свого життя, але не для того, щоб прийняти рішення про дію.

Табл. 1

Типи реакцій індивіда на катастрофічне повідомлення*
(складено авторами)

№	Реакції індивіда на новинне повідомлення	Традиційні інституційні засоби	Нові культурні цінності та цілі
«Пересічний громадянин»			
1	Домінанта	+	-
2	Міжособистісне спілкування	+	-
3	Вивчення постійне	+	-
4	Відхід — відмова вірити	+	-
5	Амбівалентність	+/-	-/+
«Лідер дії»			
6	Інновація	-	+
7	Об'єднання з однодумцями	-	+
8	Навчання послідовників	-	+

* (+) означає «прийняття», (-) — це «відкидання», (±) — «відкидання у вузькому колі панівних цінностей і демонстрація старих».

Відхід — відмова вірити: спосіб психологічного захисту — «цього не може бути, це все фейк». Формування захисних бар'єрів, відмова від отримання новинної інформації, вигадування пояснень задля збереження своєї психіки відмова від визнання загрозової ситуації.

Амбівалентність сприйняття: стан внутрішнього конфлікту. Людина коливається між намаганням зберегти звичний порядок та розумінням, що треба щось робити.

Блок «Лідер дії». У цій групі підхід інший. Вони для себе бачать нові можливості і відкидають старі норми, намагаються усунути будь-які перепони у своїй діяльності.

Інновація: лідер не визнає інституційні обмеження та пропонує нові кроки та технології для вирішення проблеми.

Об'єднання з однодумцями: поширення своєї позиції заради створення структури, здатної протистояти кризі.

Навчання послідовників: передача досвіду та інструментів дії іншим, щоб громадська відповідь на загрозу стала масовою, пропагандою нового образу життя.

Такий підхід для аналізу має суттєві особливості: по-перше, переносимо аналіз катастрофічної ситуації з соціального і особисто-психологічного в інформаційний простір, по-друге, вводимо нову постать — ментора (морального авторитета), який забезпечує масовий характер комунікації і впливу.

Менторство — це не просто допомога у формуванні навичок. Це передання способу бачення світу, моделей реагування на виклики, внутрішніх ресурсів для подолання відчаю. Моральні авторитети діють як ментори не через формальні програми, а через присутність, приклад, діалог.

У науковій літературі роль моральних авторитетів групується у двох основних масивах джерел. Перший блок статей означає подолання культурної травми в минулому, що стосується наслідків колонізації, работоргівлі, геноциду населення країн Азії (Gunawan, 2024), Африки (Alvarez & Farinde-Wu, 2022). Громадські і релігійні діячі проговорюють травму, змінюють несправедливі практики, переводять індивідуальну провину в розділену турботу та намагаються запобігти громадянським зіткненням.

У дослідженні резильєнтності Б. Сирюльник (Sygulnik, 2009) запровадив поняття «соціального окситоцину». Його якісні дослідження показують, що наявність «значущого дорослого» чи морального орієнтира дозволяє спільнотам відновлюватися після війни та геноциду на 40% швидше, ніж у групах без таких орієнтирів. У теорії «Соціального капіталу» Р. Патнем (Putnam, 2000) доводить, що вертикальні зв'язки (зокрема, менторство авторитетів) формують «сполучний» соціальний капітал, що є фундаментом резильєнтності громад.

Другий блок досліджень концентрується на діяльності менторів, які зосереджуються на критиці існування в нинішніх умовах та на пропозиції населенню візії майбутнього. За спрямованістю висловлювань моральні авторитети впливають на очікування змін і бачення перспектив розвитку. Видатні діячі культури — від Т. Шевченка до В. Стуса — ставали моральними орієнтирами. Їхні ідеї і позиція ініціювали й надихали рухи протесту.

Промови моральних авторитетів впливають на подолання культурної травми тоді, коли вони визнають та проговорюють страждання, перероблюють його на загальну моральну відповідальність, ведуть до інституційних та культурних реформ.

У практичному плані відбуваються пошук, оцінка і відбір позитивних практик, їх масове поширення, визначення практик як культурного надбання. У такому випадку вони сприяють згуртуванню та довгостроковому розвитку суспільства (ефект «ентузіазму мас»).

Таким чином, колективна резильєнтність формується в результаті подолання аномії, відновлення довіри та визнання нових позитивних практик, що зрештою приводить до появи нового способу суспільної взаємодії та оновлення національної культури.

Висновки. Катастрофічні новини поширюються в суспільстві нерівномірно. Не всі люди однаково оцінюють катастрофічні явища та події. Реакції людей на такі новини різняться — від пасивного несприйняття до активних дій і навіть до розповсюдження кризи. Вони також можуть еволюціонувати.

Моральні авторитети діють у сфері масових комунікацій до, під час та після катастрофічних ситуацій. Ментори можуть працювати з усіма категоріями мас людей, які мають різні реакції.

Резильєнтність соціуму в умовах сучасних катастрофічних викликів стає складним процесом трансформації та адаптації соціальної системи до змін зовнішнього й внутрішнього середовища. Ключовим елементом збереження/відновлення суспільної цілісності є менторство моральних авторитетів.

Перспективи подальших досліджень: дослідити механізм створення резильєнтності соціуму через вплив моральних авторитетів на колективну поведінку на когнітивному, поведінковому, екзистенційному рівнях; сформулювати розуміння, як відбувається взаємозв'язок між активністю менторів і ефективною реакцією громадськості, що приводить до створення фундаменту тривалої стійкості.

Список посилань

- Гавел, В. (2011, 22 грудня). Сила безсилих. Як перемогти пост-тоталітарну державу. *Історична правда*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/22/66096/>
- Лібанова, Е. М. (Ред.). (2025). *Інституційне забезпечення резильєнтності економіки України*. ФОП Лібуркіна Л. М.
- Мандела, Н. (2014). Довгий шлях до свободи (В. Старко, Пер.). Наш формат.
- Alvarez, A. J., & Farinde-Wu, A. (2022). Advancing a holistic trauma framework for collective healing from colonial abuses. *AERA Open*, 8(1), 1–15. <https://doi.org/10.1177/23328584221083973>
- Cyrułnik, B. (2009). *Resilience: How your inner strength can set you free from the past*. Penguin UK.
- EM-DAT. (n.d.). *Glossary*. <https://doc.emdat.be/docs/data-structure-and-content/glossary/>
- Gunawan, L. (2024). Collaborative preaching for collective trauma healing: A model from Indonesia. *Religions*, 15(9), 1070. <https://doi.org/10.3390/rel15091070>
- Lushchak, O., Velykodna, M., Bolman, S., Strilbytska, O., Berezovskyi, V., & Storey, K. B. (2024). Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: A nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health — Europe*, 36, 100773. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672–682.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Sztompka, P. (2000). Cultural trauma: The other face of social change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449–466. <https://doi.org/10.1177/136843100003004004>

References

- Havel, V. (2011, December 22). The power of the powerless: How to defeat a post-totalitarian state. *Istorychna pravda*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/12/22/66096/>. [In Ukrainian].
- Libanova, E. M. (Ed.). (2025). *Institutional support for the resilience of Ukraine's economy*. FOP Liburkina L. M. [In Ukrainian].
- Mandela, N. (2014). *Long walk to freedom* (V. Starko, Trans.). Nash Format. [In Ukrainian].
- Alvarez, A. J., & Farinde-Wu, A. (2022). Advancing a holistic trauma framework for collective healing from colonial abuses. *AERA Open*, 8(1), 1–15. <https://doi.org/10.1177/23328584221083973>. [In English].
- Cyrułnik, B. (2009). *Resilience: How your inner strength can set you free from the past*. Penguin UK. [In English].
- EM-DAT. (n.d.). *Glossary*. <https://doc.emdat.be/docs/data-structure-and-content/glossary/>. [In English].
- Gunawan, L. (2024). Collaborative preaching for collective trauma healing: A model from Indonesia. *Religions*, 15(9), 1070. <https://doi.org/10.3390/rel15091070>. [In English].
- Lushchak, O., Velykodna, M., Bolman, S., Strilbytska, O., Berezovskyi, V., & Storey, K. B. (2024). Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: A nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health — Europe*, 36, 100773. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>. [In English].
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672–682. [In English].

- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. [In English].
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster. [In English].
- Sztompka, P. (2000). Cultural trauma: The other face of social change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449–466. <https://doi.org/10.1177/136843100003004004>. [In English].

Отримано: 09.03.2026
Прийнято до друку: 30.03.2026

Г. В. Афенченко

кандидат соціологічних наук, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

Н. В. Шумлянська

начальник відділу з організації та проведення студентських олімпіад, конкурсів різного спрямування і рівня, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна

H. Afenchenko

Candidate of Sociological Sciences, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

N. Shumlianska

Head of the Department for Organizing and Conducting Student Olympiads and Contests of Various Fields and Levels, O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Kharkiv, Ukraine
